

Grażyna Szafraniec

Międzynarodowe projekty rozwijania twórczości

Chowanna 2, 44-56

2002

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

„Chowanna”	Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego	Katowice 2002 [2003]	R. XLV (LVIII)	T. 2 (19)	s. 44—56
------------	--	-------------------------	-------------------	--------------	----------

Grażyna SZAFRANIEC

Międzynarodowe projekty rozwijania twórczości

Dzisiaj wszystko poznajemy „szybko”. Dzisiejszy świat poznajemy jakby „z drugiej ręki”. W zasadzie dziś świat poznajemy tylko powierzchownie. Niezwykle rzadko sięgamy w głąb faktów, wydarzeń, zjawisk. Brak nam „dotykania wydarzeń” — bezpośredniego doświadczenia, poznawania wszystkimi zmysłami.

W. Karolak

Wyrazem buntu wobec ograniczeń zastanego świata, niezgodą na szarość i bylejakość bycia w takim świecie jest podejmowanie inicjatyw opartych na własnej aktywności, rozbudzanie w innych motywacji do działania, wprowadzanie innowacji, oryginalnych nowatorskich pomysłów, zatem tworzenie czegoś nowego..., lepszego..., koniecznego... Człowiek jako twórca. Historyczna ewolucja pojęcia doprowadziła do współczesnej konotacji: twórca znaczy człowiek, nie Bóg, nie artysta, lecz potencjalnie każdy człowiek.

Pojęcie twórczości, odmiennie interpretowane i rozumiane przez przedstawicieli różnych dziedzin nauki czy sztuki, nadal wzbudza wiele rozmaitych skojarzeń: aktywność twórcza, postawa twórcza, myślenie twórcze, twórcza osobowość. Psychopedagogiczna wiedza o twórczości obejmuje następujące zakresy (por. Matwijów, 1996):

— definicje twórczości, akcentujące najczęściej jej podstawowe elementy, np. według C. Rogersa będzie to optymalne funkcjonowanie, w koncepcji A. Masłowa — samorealizacja, swoiste postrzeganie i reagowanie w ujęciu

- E. Fromma, rozpoznanie innowacji (Lasouelle), dokonywanie odkryć (Gerard), nowa organizacja doświadczeń (Taylor);
- filozoficzne i społeczne aspekty twórczości (Fromm, Maslow, Schultz, Stróżewski);
 - warunki sprzyjające twórczości oraz bariery uniemożliwiające myślenie i działanie twórcze (Nęcka, Dobrołowicz);
 - rozwijanie własnych kompetencji autokreacyjnych (Pietrasiński);
 - zasady kształtowania grup twórczego myślenia, metodologia twórczego rozwiązywania zadań (Góralski, Nęcka, Dobrołowicz, Hamer);
 - ekspresja artystyczna, wychowanie estetyczne, uzdolnienia plastyczne, muzyczne, literackie, teatralne; metody diagnozowania zdolności twórczych (Popek, Gloton i Clero).

Każdy z wymienionych zakresów posiada obszerną literaturę. Kiedy w latach osiemdziesiątych dokładnie studiowałam niezwykle, jak na tamte czasy, R. Łukaszewicza projekt Wrocławskiej Szkoły Przyszłości, trudno było przewidzieć wszystkie te zmiany, prowadzące w efekcie do powstania koncepcji opartych na podobnych założeniach, a na dodatek możliwych do wprowadzenia i realizacji w praktyce.

Unikając cytowania, tworzenia kolejnych teoretycznych opracowań, pragnę przedstawić nowości edukacyjne, nie znane jeszcze w naszych placówkach szkolnych i terapeutycznych. Są to projekty edukacyjne, które można sprowadzić do wspólnego tytułu: ZABAWA — SZTUKA — TERAPIA, opracowywane w Państwowej Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych w Łodzi, na Wydziale Edukacji Wizualnej, wydawane przez Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, Polski Komitet Międzynarodowego Stowarzyszenia Wychowania przez Sztukę InSEA w Łodzi, Instytut Postępowania Twórczego w Łodzi, Centrum Sztuki Dziecka w Poznaniu, Very Special Arts International¹ czy wiele innych ośrodków kulturalnych i terapeutycznych.

1. Pierwszą proponowaną publikacją jest książka W. Karolaka *Sztuka jako zabawa, zabawa jako sztuka* (Warszawa 1995, 105 s., format A4, Wyd. CODN) — album, książka artystyczna, zabawa słowem i obrazem.

Wszystkie publikacje Profesora W. Karolaka stanowią alternatywne pod ręczniki do treningu wrażliwości, treningu rozwoju osobowości, treningu kreatywności. Propozycje opisywane przez W. Karolaka realizowano w wielu mediach sztuki — *happening*, *performance*, sztuka akcji, warsztaty artystyczne, teatr, film — zarówno w kraju, jak i za granicą (Niemcy, Finlandia, Anglia, Austria). Oto tytuły zrealizowanych projektów artystyczno-ekologicznych:

¹ Ze względu na problemy z dotarciem do omawianych publikacji, informuję o możliwości skorzystania z nich bezpośrednio u mnie w Zakładzie Arteterapii (Wydział Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Śląskiego).

Wypędzanie szcurów z miasta 1991, *Żywioły* 1992, *Ziemia* 1994, *Ogień* 1995, artystyczno-socjologicznych: *Karnawał światła* 1993, *Białe i czarne* 1994, *Maski* 1994, *Pendulum* 1995.

Publikacje kierowane są do nauczycieli, twórców profesjonalnych i amatorów, instruktorów, trenerów jako inspiracja w poszukiwaniu metod autorskich, do pracy twórczej w klasie, na zajęciach pozaszkolnych, w domach kultury, szpitalach, więzieniach, w pracy z niepełnosprawnymi, w resocjalizacji. Koncepcja pracy zawarta jest również w filmach edukacyjnych *Szkola inaczej*, *Zabawa*, *Siano*, *Kolor*, *Drzewa*, *Maski*, *Moja książka*, *Papierowy świat*, *Maskarada — święto czy codzienność* (TV Łódź i TV Katowice).

W. Karolak pisze (1995, s. 11): „[...] przywykliśmy myśleć, że twórczość to przywilej ludzi utalentowanych [...]. Do dziś niewiele możemy powiedzieć o talencie [...], psychologia wie bardzo mało o talencie typu geniusz. Może więc warto używać słowa »twórczość« nie tylko w odniesieniu do takich wytworów jak: obrazy, rzeźby, wiersze, lecz do pewnych postaw, procesów, czynności, a nawet ludzkich charakterów. Warto wprowadzić różnicę pomiędzy twórczością wynikającą ze specjalnego talentu a twórczością wyrastającą z osobowości, związaną z urzeczywistnianiem siebie (*self actualizing creativeness*).” Twórcza samorealizacja jest bliska zabawie, twórczość wywodząca się z samorealizacji to specyficzna zdolność postrzegania.

Trening wrażliwości stanowi intensywną formę działań dezintegracyjno-integrujących, nastawionych na wszechstronny rozwój osobowości. Dezintegracja — rozluźnienie, rozbicie struktury, wzmacnia działania twórcze, wymaga ciągłych przewartościowań, rozbija schematy, prowadzi na wielu etapach do osiągnięcia wyższego poziomu funkcjonowania.

W ostatnim okresie naukę pozbawiono wzroku, słuchu, smaku, dotyku, a wraz z nimi znikają wartości estetyczne i etyczne: wszelkie uczucia, dusza, świadomość ideału. Ze sfery dyskursu naukowego wyrzucono udział przeżycia. W swoich warsztatach W. Karolak skupia się na przeżyciach, na najbardziej personalnych doznaniach, co wyraża się przymiotnikami „*moje* [...] miejsce, *moje* wnętrze, *moja* maska, *mój* portret”. Grupowa forma warsztatów oferuje wiele sposobów włączenia się w komunikacyjną wspólnotę ludzi swobodnie przekraczających pewne bariery, dzielących pewne wartości. Każdy uczestnik treningu traktowany jest indywidualnie, stanowi jedyny i wyjątkowy przypadek. Prowadzący ma przed oczyma holistyczny obraz całej grupy, wzajemne powiązania i współzależności uczestników. Kontakty z innymi ludźmi są nam potrzebne, niezbędne w personalizacji.

Zgodnie z zasadami psychologii humanistycznej działania proponowane w projekcie: kształtowanie wrażliwości i wypowiedź twórcza, są powiązane z całością społecznych i kulturowych wpływów. Ważne są stosunki interpersonalne, interakcje ludzi, dążenie do lepszego poznania samych siebie, do osobistego rozwoju, do samourzeczywistnienia, materializującego się w akcie

twórczym. Ten kierunek psychologii wyzwała nowe nastawienie do twórczości, która wywodzi się z autentycznej samoekspresji.

W poglądach tych znajdujemy elementy teorii psychologii spektralnej K. Wilbera, który wyróżnia cztery poziomy świadomości: poziom *ego*, poziom biospołeczny, poziom egzystencjalny, poziom transpersonalny. Ten ostatni, niezwykle ważny polega na ekspansji świadomości poza konwencjonalne granice organizmu, na postrzeganiu świata pozazmysłowego. Ten rodzaj świadomości, zbliżony do mistycznego, nie podlega rozumowaniu logicznemu ani intelektualnej analizie, nie podlega ograniczeniom logiki i zdrowego rozsądku. Kontrastuje, oczywiście, z poziomem naukowym, operującym pomiarem, myśleniem ilościowym, niezdolnym do przeżyć jakości i wartości. Umysł ludzki ma zdolność do tworzenia świata wewnętrznego, obejmującego samoświadomość, świadomość przeżycia, myślenie pojęciowe, język symboliczny, marzenia, sztukę, tworzenie kultury, poczucie wartości, zainteresowanie przeszłością i troskę o przyszłość.

Na percepcję zmysłową wpływają dawne przeżycia, oczekiwania i stawiane sobie cele. Zaciera się podział na doznania zmysłowe i pozazmysłowe, a uruchamiane „subiektywne projekcje mentalne” zmuszają do pracy nad językiem niezbędnym do opisu tych przeżyć. Jest to język koloru, przestrzeni, dźwięku, język ciała. Każdy warsztat zawiera ćwiczenia „zamiany języka” — literackiego na znak plastyczny, muzyki na układ przestrzenny, obrazu na ruch.

Komunikacja między ludźmi opiera się na synchronizacji i sprzęganiu się rytmów, każdej rozmowie towarzyszy subtelny taniec. Kanał niewerbalny pozwala na przekazanie przeważającej ilości informacji (zob. Mehrabian, Birdwhistel) w trakcie rozmowy. Dlatego w trakcie warsztatów angażowane są pozawerbalne formy komunikowania.

W koncepcji tej sztuka zbliża się do życia, nie jest wielką kreacją. Wychowanie przez sztukę ma pomóc w kształtowaniu harmonijnej osobowości, opiera się na autentycznej ekspresji, wywodzącej się z wrodzonej potrzeby komunikowania ludziom własnych myśli, uczuć i przeżyć.

„Bezkolizyjne spotkania z naturą” — to powrót do źródeł z koncepcji H. Reada, jako przeciwstawienie się technicznej cywilizacji, z pokorą w stosunku do natury, oparte na teorii względności; to wyciąganie wniosków z rozmaitych poglądów, postrzeganie wartości innych, abstrahowanie od własnego punktu widzenia. Medytacja, wizualizacja, hipnoza, inne ćwiczenia (także fizyczne czy intelektualne) stanowią znaczące elementy treningów twórczości.

Publikacja oprócz znakomitego teoretycznego wstępu autora zawiera pięć rozdziałów, z opisem konkretnych działań artystyczno-psychologicznych oraz bogatym materiałem zdjęciowym. Są to:

1. *Słowa i obrazy — Pierwsze spotkanie, Koło, Odczucia, Tylko jedna kreska, Białe i czarne, Słowa, Liczby, Czas, Świat, Życie.*

2. *Gra i zabawa — Gra w gumy, Nos — czubek nosa, Palec, Przedmioty, Buty*

3. *Jestem i nie jestem — Ja taki jestem, ja taki chciałbym być, Ja dobry, ja zły, Ja i nie ja. Ja i my, Pomiedzy, Płaszczyzna i dziura, Drzewa, drzewa, drzewa, Maska.*

4. *Dom to... Dom, Drzwi, Okno, Progi, Stół, Stół czy krzesło, Płoty.*

5. *Życie — Życie po życiu, Papierowy świat, Uskrzydleni, Jednooki dwulicowiec, Czarno-białe w kolorze.*

Poznanie przebiegu działań twórczych nie zagwarantuje nam takich sukcesów, jakie osiąga autor owych pomysłów w pracy z młodzieżą (często uzdolnioną), może jednak stanowić źródło inspiracji do samodzielnych poszukiwań, odnajdywania tych sposobów pracy, które pozwalając na holistyczne postrzeganie człowieka, stają się drogą jego samopoznania i samorozwoju, umożliwiają autoanalizę, rozwijają wyobraźnię twórczą, są wreszcie znaczącym aktem autoterapeutycznym.

2. *Projekt edukacyjny*, 2000, red. W. Karolak i M. Goetzendorf-Grabowska. Łódź.

To publikacja opisująca rezultaty Ogólnopolskiego Przeglądu Projektów Edukacyjnych, przedsięwzięcia, które podjęli zainteresowani problemem edukacji przez sztukę. To forum wymiany doświadczeń i konfrontacji postaw, promowania i upowszechniania innowacji, propagowania idei uczenia się całe życie, wspierania procesu samodoskonalenia się osób zajmujących się edukacją, upowszechniania metod nauczania z wyobraźnią, przygotowanie do realizacji nowych programów nauczania. Publikowane projekty pozwalają na realizację następujących celów: wspieranie kreatywności, tolerancja, wspieranie wzajemnego zrozumienia, promowanie metod twórczego rozwiązywania problemów. W. Karolak precyzuje sposoby interpretacji pojęcia „projekt” i „projekt edukacyjny”. K. Lasocińska prezentuje projekt edukacyjny WSHE w Łodzi. Zasadniczą część publikacji wypełniają krótkie prezentacje nagrodzonych i wyróżnionych projektów autorskich²:

— K. Betiuk: *Cykl projektów artystyczno-edukacyjnych*;

— D. Bielecka: *Dzieci dzieciom i nie tylko*;

— J. Dzumy i A. Deryło: *Po nitce do kłębka*;

— L. Frydzińska-Świątczak: *Połączenia, poszukiwania, porozumienie*;

— M. Jasińska: *Jak za Piasta*;

— A. Kaczmarczyk-Kołuca: *Inspiracje 2000*;

² Ich opisy można znaleźć także na stronie internetowej www.republika.pl/projekty_educacyjne.

- B. Kaczorowska: *Większy kawalek Słońca*;
- Z. Karpińska: *Konkursy na recenzje*;
- E. Kowalczyk: *Cykl projektów edukacyjnych*;
- B. Marcinkowska: *Kamienne milczenie, niemilczenie*;
- M. Morozewicz, K. Ratasiewicz: *Cykl projektów edukacyjnych*;
- G. Ojrzynski: *Mamymamemajola (nazywam się Mariola)*;
- M. Poręba: *Magiczny środek Ziemi*;
- M. Samoraj: *Animacje kurpiowskie*;
- J. Saracin: *Autorski program nauczania plastyki*;
- B. Sobczyk: *Falszywe przykazania*;
- U. Szuścik: *Twórczy umysł w Nowym Świecie*;
- J. Witowska: *Rozwijanie wyobraźni poprzez działanie manualne*;
- K. Wosik: *Ponadczasowe Studio Wyobraźni*;
- L. Zarembińska, L. Woźniczka: *ABC teatru lalek*.

Prezentacja każdego projektu to standard: strona tekstu oraz strona zdjęciowa. Jest to materiał zaczerpnięty z plansz ekspozycyjnych, w takiej bowiem formule odbywał się przegląd zgłoszonych do konkursu propozycji. Z wielu rozmaitych komentarzy wybrałam, widać nie bez powodu, następujący fragment: „Pytanie zasadnicze — co zobaczymy, gdy głębiej zajrzemy pod maskę przystosowania... przypuszczalna odpowiedź — wszystkie objawy psychicznej niedoli, męki konformizmu społecznego, męki kierowania się w życiu fałszywymi, ale powszechnie obowiązującymi drogowskazami” (Sobczyk, s. 52, zob. Lauster, 2000).

Działania twórcze mają pomagać młodzieży w obalaniu tych fałszywych przykazań. Większość autorów owych projektów stawia sobie ambitne cele i założenia, z niecierpliwością oczekują natomiast opisów z przebiegu ich realizacji. W tym miejscu zwracam dyskretnie uwagę czytelnika, iż nie tak łatwo zebrać naukowe dowody weryfikacji własnych zamierzeń. Na tym właśnie polega owa rozbieżność między ulotnym przeżyciem jako podstawą treningów kreatywności a poznaniem naukowym, opartym na niezbitych dowodach i faktach. Czytamy tylko, że metoda taka... i taka... stymuluje, wspiera, pomaga, usprawnia, kształtuje, zmienia, wspomaga. Zebranie dowodów i rzetelna analiza wyników badań weryfikacyjnych praktycznie w ogóle nie są stosowane.

Oddalając dylematy metodologiczne, w tym miejscu pragnę zaanonsować serię wydawniczą Polskiego Komitetu Międzynarodowego Stowarzyszenia Wychowania przez Sztukę, na którą składa się kilka wydawnictw monograficznych, opracowanych pod redakcją przewodniczącego polskiego Komitetu prof. Wiesława Karolaka oraz prof. Klaus Ove Kahrmana³.

³ Dziekan Wydziału Teologii, Geografii, Sztuki i Muzyki Uniwersytetu w Bielefeld (Niemcy). Założyciel i animator Letniej Akademii TRI-ANGEL w Scheersbergu. Zajmuje się wieloma dyscyplinami sztuki, malarstwem, Land Artem, fotografią i multimediami. Prowadzi spotkania medytacyjne połączone z treningiem kreatywności. Zajmuje się terapią przez sztukę.

3. *Ogień — Feuer — Fire*. II Międzynarodowa Letnia Akademia InSEA. Załącze Wielkie 1995.

Kiedy porównujemy opracowania, które dzieli kilka dobrych lat, można zauważyć między nimi spore różnice zarówno ilościowe, jak i jakościowe. Zapis przebiegu warsztatów z roku 1995, to zaledwie 30-stronicowy zeszyt formatu A4, pełen symboliki i metafor, z kilkoma fotografiami w dwóch kolorach: czarnym i pomarańczowym. Tworzywem i inspiracją był ogień — nieokiełznany, zmienny, na pozór bezpieczny, sprawca człowieczych nieszczęść, wabiący, kuszący gorącym barw... Symbol nienawiści, atrybut świętości, materia beczelna, nieuchwytna, pulsacyjne zjawisko estetyczne, magia, siła, symbol nieśmiertelności, alegoria kary... *Mandala z papieru i ognia lub płaszczyzna i dziura; Możliwości postrzegania wewnętrznego i zewnętrznego* — tylko dwa teksty, pierwszy W. Karolaka, drugi K. Kahrmana. Kilka listów od uczestników na zakończenie. Niebawale, tylko tyle czy aż tyle? To chyba niezły pomysł na wakacje, ponieważ uczestnicy, nieraz całe rodziny, dzielą się na poszczególne grupy, najpierw zgodnie ze swoimi zainteresowaniami, mogąc później wymieniać odmienne doświadczenia.

4. *Otwarte Okno Historii*. V Międzynarodowa Letnia Akademia InSEA. Kazimierz 1998.

Otwarte Okno Historii jest „przygodą z przeszłością, teraźniejszością i przyszłością”, warsztatem estetycznym dla dzieci, młodzieży i dorosłych, opartym na zbiorowym, twórczym działaniu. W zapisach owych działań twórczych znajdziemy propozycje z nurtu sztuki interaktywnej: *Rama, Historia naturą pisana, Kamienne historie, Człowiek historie tworzy, Pytania, pytania, pytania, Spotkanie z cieniem, Animus i Anima*, opisane przez W. Karolaka. Klaus Ove Kahrman w fragmencie *Połączenia miejsc* opisuje cykl instalacji, jakie powstały w trakcie prowadzonych przez siebie warsztatów, z liczną, zróżnicowaną wiekowo grupą uczestników (od 8 do 55 lat). „Kiedy przychodzimy w obce miejsce, przynosimy ze sobą nasze własne” — pisze Kahrman. Prezentowana publikacja zawiera teksty w języku angielskim, niemieckim i polskim, wraz z materiałem zdjęciowym. Piszą w niej m.in. L. Głuchowska *Okno w kadrze*, E. Józefowski *Biblioteka książek osobistych*, B. Marcinkowska *Warsztat artystyczny E. Józefowskiego*, U. Tervoot *Muzyczne „otwarte okno”*, L. Frydzińska *Anioł i diabeł*, M. Goetzendorf-Grabowska *Zobaczyć dźwięk*. Wszystkie teksty, napisane bardzo refleksyjnie, pełne pytań i myśli przewodnich, przy jakiegokolwiek próbie ich streszczenia czy wycinkowej choćby prezentacji, pozbawione zostałyby swego uroku. Dlatego też optymalnym będzie sięgnięcie po prezentowaną publikację, aby nie tylko przeczytać te ciepłe i wypełnione troską o rozwój osobisty człowieka teksty, ale również aby zobaczyć najciekawsze momenty warsztatów utrwalone w kadrze.

5. *Otwarte Okno Historii*. VI Międzynarodowa Letnia Akademia InSEA. Racibórz 1999.

Po roku od spotkania w Kazimierzu uczestnicy Letniej Akademii spotkali się w Raciborzu. Chociaż trudno w to uwierzyć, czytając poszczególne zapisy warsztatów i oglądając ich efekty zamieszczone na zdjęciach, warsztaty trwały zaledwie tydzień. Tym razem warsztaty twórcze prowadzili wybrani artyści reprezentujący różne dziedziny sztuki, mający wieloletnie doświadczenie zawodowe i praktykę wystawienniczą: W. Karolak *Performance*, K. Ove Kahrmann *Utrwalenie śladów*, K. Koelle *Environment Art*, E. Józefowski *Warsztat malarski*, J. Ostaszewski *Warsztat muzyczny*. Proces współtworzenia jest tutaj dużo ważniejszy niż jego materialny produkt, chociaż na zakończenie akademii odbywa się prezentacja dokonań poszczególnych warsztatów, w celu ukazania fragmentu procesu twórczego, jego poszczególnych etapów. Jest to również znakomita okazja do wzięcia aktywnego udziału uczestników z innych grup. Prowadzący stwarzają otwarte projekty pracy grupowej, uruchamiając wyobraźnię uczestników, prowokując pomysły artystyczne.

6. *Otwarte Okno Historii*. VII Międzynarodowa Letnia Akademia InSEA. Przytok 2000.

We wszystkich publikacjach pod wspólnym tytułem *Otwarte Okno Historii* oprócz jednakowej szafy graficznej na okładce, projektu Macieja Jabłońskiego, przewijają się te same myśli przewodnie o „brakujących kluczach do otwarcia okien naszej osobistej historii, jak i historii społeczeństwa, które odwiedzamy, w którym żyjemy”. Dzięki metodom realizacji estetycznej, za pomocą różnych dróg twórczych uczestnicy Letnich Akademii odkrywają, zabezpieczają ślady, stwierdzają fakty, dopuszczają fantazje, marzenia i wyobrażenia, ożywiają zapomniane już obrazy. Oprócz głównych prowadzących, tym razem grupę artystów uzupełnili Michael Vorfeld z Berlina, Tadeusz Bylica z Zielonej Góry oraz Eugeniusz Józefowski z Wrocławia. W każdym tomie zapisów z przebiegu warsztatów sporo miejsca poświęca się historii miejscowości, w której spotykają się uczestnicy warsztatów artystycznych. Nie przez przypadek jest to miejsce o szczególnym krajobrazie, swoistej architekturze i bogatej przeszłości historycznej. Organizatorzy stwarzają możliwości wypracowania koncepcji życia w czytelnych społecznych, ekologicznych i estetycznych ramach, w których nie ma miejsca na dezorientację, rozpad i chaos, charakterystyczny dla nowoczesnego społeczeństwa industrialnego. W roku 2000 grup warsztatowych było pięć: *Instalacja artystyczna* W. Karolaka, *Land Art* K. Ovego Kahrmanna, *Malarstwo* E. Józefowskiego, *Muzyka i światło* M. Vorfelda, *Zdrowie* T. Bylicy. Każdy dzień z tygodniowego pobytu jest zazwyczaj dokładnie rozpisany na godziny i wydarzenia, co porządkuje fakty i sprawia, że czytelnik orientuje się doskonale w harmonogramie działań twórczych oraz organizacji warsztatów. Wypada zaznaczyć, iż w przebieg Letniej Akademii

czynnie włączył się Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla dzieci ze specyficznymi problemami w nauce, rezydujący w Przytoku w okazałym budynku w stylu neorenesansowym, sąsiadującym z zabytkowym parkiem. Pod patronatem UNESCO i MEN organizowane są tam wakacyjne obozy językowe dla młodzieży, plenery plastyczne, seminaria i szkolenia. W Ośrodku funkcjonuje schronisko młodzieżowe o międzynarodowym standardzie, sala gimnastyczna, kort tenisowy.

Kamienne skrzydła to tekst — zapis działań twórczych, oparty na *Land Art*, czyli „kształtowanie w naturze i z naturą” — świadome kształtowanie środowiska. Warto sobie uświadomić, że wszyscy mamy wpływ na kształt otaczającego nas środowiska, niezależnie od czasu oraz miejsca, w którym się znajdujemy. Z biegiem czasu sposób kształtowania otaczającego nas środowiska przechodzi w szablon, standardową formę, w której brak elementów indywidualnych, jak pisze K. Ove Kahrmann. Autor koncepcji dosyć szczegółowo opisuje redukcję różnorodności otaczającego nas świata (w tym świata przyrody). Unifikacja architektoniczna, stereotypy budowlane, jednakowe formy wzornictwa przemysłowego, identyczne (na szeroką skalę rynku) produkty oferowane w supermarketach to zjawiska budzące protest pomysłodawcy. Nie sposób jednak, nawet w wycinkowej formie, przedstawić wszystkich opracowywanych zadań twórczych, pozwalających poznać wycinek przestrzeni, połączyć biografię regionu z biografią osobistą, praktykować spokój, jaki zatracamy w hektyce dnia codziennego, stworzyć wreszcie własne, osobiste instalacje: *Fruwające kamienie*, *Cienie*, *Lustro*, *Kamień i pióro*, *Rana*, *Martwe drzewo*, *Zaslona z liści*, *Maski z kory drzew*. Dokładne i zwolnione spostrzeżenie, precyzyjna obserwacja, wzbogacanie potencjału wyobrażeń, nawiązanie do wspomnień z dzieciństwa, ożywienie marzeń to elementy warsztatu stosowane coraz częściej w artystycznej praktyce pedagogicznej, o czym przekonujemy się, analizując przypisy i bibliografię do zamieszczonych tekstów. A są to m.in.: *Tutaj zamyka się grobowiec* S. Schmidt, *Minimalny wysiłek — maksymalny efekt* M. Bieleckiej, *Otwarte okno* B. Kaczorowskiej, *Dźwięk i światło* M. Vorfelda, *Byron* O. Karolak, *Wielokrotne chwytanie nieuchwytnego* E. Józefowskiego, *Marmoryzacja* A. Meissner, *Makrobiotyka — masaż i ruch* T. Bylicy oraz *Drogi do istoty poznania* B. Karolak. O każdym zrealizowanym warsztacie wiele napisano, zarówno z perspektywy prowadzącego, jak i uczestniczących w nim osób. Projekty te zachwycają swoją naturalnością, prostotą, powrotem do natury. Mam wrażenie, że uczestnictwo w nich jest procesem autoterapeutycznym, pomaga w pokonywaniu własnych ograniczeń i depriwacji, skłania do filozoficznych refleksji nad sensem ludzkiego istnienia.

7. Warsztaty Twórcze *Metamorfoza*. Międzynarodowa Letnia Akademia Umiejętności Twórczych. Łódź 2001.

Stały się one okazją do spotkania z takimi twórcami, jak Jacek Brant z Instytutu Edukacji Uniwersytetu w Londynie, prowadzącym warsztat pt. *Wykorzystanie pedagogiki nie dydaktycznej w rozwijaniu wiedzy i kreatywności podmiotowej*. Celem warsztatu było ukazanie możliwości wykorzystania aktywnych form nauczania twórczego i nauczania twórczości. K. Ove Kahrman, proponując *Powrót z zapomnianych obrazów*, pomaga w odnalezieniu wspomnień z całego życia, ukazuje sposoby trenowania kreatywności, pełniejszego przeżywania i ciągłej introspekcji. Anna Dziedzic podczas warsztatu *Od dramy do teatru*, opierając się na improwizacjach, tworzeniu fikcyjnych zdarzeń i sytuacji, uczy sposobów rozwiązywania życiowych konfliktów. K. Opala-Wnuk, lider Polskiego Stowarzyszenia Pedagogiki Przeżycia oraz Ośrodka Terapii i Edukacji, aktorka i teatrolog, prowadząc warsztat *Pedagogika przeżycia*⁴, dzięki podejmowaniu niekonwencjonalnych zadań pozwala na doświadczanie granic możliwości, uczy współpracy, wzajemnej komunikacji i odpowiedzialności. K. Szpilkowska i jej *Magiczny realizm* odnajduje po latach zagubione w nas dzieci, ukrywające się pod maską dorosłości. Dzięki autobiografii estetycznej spotykają się one w zwyczajnym — niezwykłym świecie po drugiej stronie lustra. J. Jagiełło (Londyn) w *The Art of Creativity* pozwala uczestnikom na spenetrowanie tych dziedzin swego życia, w których odczuwają pewne blokady. Dzięki ćwiczeniom twórczym z wykorzystaniem elastycznych wartości, poezji magnetycznej, obrazu i masek uczestnicy odkrywają inne aspekty istnienia, umożliwiające im wyzwolenie twórczej energii. W. Karolak w warsztacie *Arteterapia* poszukuje motywacji do procesu twórczego, pomaga w rozwoju, umożliwia swoiste oczyszczanie. Ekolog, ekspert ds. żywienia T. Bylica podczas zajęć promuje *Ponad wszystko zdrowie*, przedstawiając fundamentalne zależności pomiędzy grupą krwi, stylem życia, a także optymalną dietą. M. Jabłoński i uczestnicy warsztatu *Pamiętnik znaleziony w...* tworzą księgi, pamiętniki, zawierające myśli, uczucia, zdarzenia z podróży od przeszłości przez teraźniejszość do przyszłości. B. Kaczorowska w *Między drugim a trzecim wymiarem — czyli kłopoty sztuki intermedialnej* ukazuje sposoby organizowania przestrzeni dwuwymiarowej i trójwymiarowych instalacji. Całość projektu zrealizowano pod patronatem Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi.

Na zakończenie proponuję (już spoza łódzkiego nurtu edukacji artystycznej) książkę: *Arts and Disability. A Training Guide — Sztuka a niepełnosprawność. Poradnik nauczania*⁵. Publikacja wydała Very Special Arts International — fundacja powołana w Stanach Zjednoczonych, która szerzy

⁴ Metoda realizowana jest zgodnie z zasadami pedagogiki przeżycia wg Kurta Hahna, pedagoga niemieckiego.

⁵ Brak autora publikacji, tłumaczenie P. Cichon. Katowice, Stowarzyszenie Rewalidacyjne „Atlas” oraz „Zachęta” [b.r.w.].

swe idee na całym świecie, starając się pokazywać sztukę jako formę integracji osób niepełnosprawnych ze współczesnym społeczeństwem. Ta międzynarodowa organizacja tworzy programy edukacyjne oparte na technikach teatralnych, muzycznych, sztukach wizualnych, literaturze dla osób niepełnosprawnych.

Na pierwszą część składają się rozdziały poświęcone poszczególnym typom niesprawności, takim jak: utrata wzroku i zaburzenia widzenia, utrata słuchu i zaburzenia słuchu, ukryte ograniczenia sprawności (nowotwory, epilepsja, cukrzyca), specyficzne trudności w uczeniu się, choroby psychiczne, opóźnienia rozwoju umysłowego, ograniczenia sprawności poruszania się, pourazowe uszkodzenia mózgu. Znajdziemy tam porównanie danych statystycznych dotyczących ludzi niepełnosprawnych z różnych krajów, opisy przejawów dyskryminacji i barier w życiu niepełnosprawnych, mity i fakty je obalające. Po każdym rozdziale zamieszczono adresy instytucji na terenie całej Polski, zajmujących się osobami z problemami rozwojowymi. Znajdziemy również sugestie, jak poprawić dostępność, kontakt oraz jak pozytywnie kształtować wzajemne relacje.

Druga część publikacji *Poradnik dla artystów — Jak pracować z osobami niepełnosprawnymi* obejmuje założenia programowe Very Special Arts International. „Wielu ludzi niepełnosprawnych odczuwa nieodpartą potrzebę wypowiedzenia się, gdyż ich głos rzadko bywa słyszany. Zagłuszani przez społeczeństwo nieskore do przygarbienia ich, nasi bliźni ograniczonej sprawności tęsknią do sposobności nawiązania kontekstu, pozostawienia po sobie śladu, wyrażenia swoich poglądów” (s. 60).

Sztuka daje niepełnosprawnym narzędzia porozumiewania się w atmosferze afirmującej indywidualność, niepowtarzalność i oryginalność. W sztuce nie ma rozwiązań jedynie słusznych, powodzenie jest zagwarantowane. „Dla człowieka, który nie może mówić, sztuka stanowi język sama w sobie. Dla tych, którzy mają trudności w rozumieniu, sztuka wynurza się z głębi ich duszy. Dla człowieka, który ma trudności zorganizowanego działania, sztuka sprowadza się do łączenia ze sobą myśli, kształtów i kolorów w jedną całość. Dla tych, którzy nigdy nie zaznali satysfakcji ze swoich dokonań, sztuka niespodziewanie okazuje się dowodem tego, że może im się udać” (s. 60).

W publikacji zawarto również wskazówki ułatwiające obcowanie z niepełnosprawnymi, ogólne wskazówki dla artystów pracujących z niepełnosprawnymi, wraz z obszernym komentarzem dostosowanym do każdego typu niesprawności.

Trzecia część to *Zajęcia artystyczne*, podobne do tych opisanych w książce *Sztuka dla życia*, opracowanym przez Stowarzyszenie „Sztuka Szczególna” dzięki pomocy Urzędu do spraw Nauczania Specjalnego w Stanach Zjednoczonych. Propozycje zajęć kształtują rozwój społeczny uczestników, przygotowują zawodowo, pomagają w życiu codziennym. Są to np. *Taniec imion*,

Malowidła ściennie, W świetle reflektorów, Lustro — lustro, Malowanie krok po kroku, Skłon — wyprost — obrót, Długi Piotruś każe, Ruch pod wpływem nastroju, Szmaciana lalka, Sam sobie nie poradzę, Poznaj siebie, Poczuj rytm, Rzucanie cieni, Obrazy, Zabawa w szafę grającą, Poruszające się ciało, Na pomoc, Czym się najesz — tym się stajesz, Lepszy kontakt, Szukanie pracy. Każde ćwiczenie jest dokładnie przedstawione za pomocą jednolitego schematu, zawierającego najważniejsze elementy.

Z publikacji tej z pewnością powinny skorzystać osoby pragnące realizować techniki arteterapeutyczne z osobami, które nie osiągnęły pełnej sprawności rozwojowej.

Wiele doświadczeń nagromadzonych przez lata wyznacza profesjonalizm i wysoki poziom warsztatów prowadzonych przez wymieniane w tym tekście osoby. Warto sięgnąć również do publikacji pod redakcją E. Olinkiewicz i E. Repsch (2001), programu interdyscyplinarnego, pełnego jeszcze innych pomysłów na interesujące zajęcia artystyczne czy arteterapeutyczne. Publikacja kierowana do nauczycieli sztuki, języka polskiego, nauczania zintegrowanego, do wychowawców i instruktorów teatralnych, studentów wydziałów pedagogicznych i wydziałów sztuki, pracowników działów oświatowych, muzeów, galerii, terapeutów, słowem — wszystkich, którzy pracują z dziećmi i młodzieżą. Druga część w tej serii to książka pod redakcją B. Broszkiewicz i J. Jarka (2001), dużo bardziej metodyczna niż psychologiczna. W projektach artystyczno-edukacyjnych, dzięki pracy w małych grupach aktywność uczniów dominuje nad aktywnością nauczyciela, uczniowie są bardzo zaangażowani, wzajemnie sobie pomagają w rozwiązywaniu problemów, bywa, że muszą rozpatrywać i akceptować różne punkty widzenia, mają możliwość łatwiejszego wykazania się zdolnościami.

W. Karolak słusznie konkluduje, iż zbyt wiele elementów jest jeszcze nie nazwanych w tej dziedzinie. Poruszamy się w przestrzeniach „niczyich” — po obrzeżach sztuki, zabawy, zdrowia, edukacji, psychologii i pedagogiki, poruszamy się „po omacku”. Jest to praca z różnymi grupami ludzi, nie ma dwóch identycznych grup ani dwojga identycznych ludzi. Bliżej nieokreśleni są także odbiorcy tych publikacji. Jedno jest pewne, iż dla większości uczestniczących w warsztatach osób „przeżywanie radości tworzenia jest ważniejsze niż wielkość samego tworzenia”.

Bibliografia

- Arts and Disability. A Traing Guide.* [B.m.r.w.] [Very Special Arts International. Wydawnictwo „Atlas”].
- Broszkiewicz B., Jarek J., red., 2001: *Warsztaty edukacji teatralnej.* Wrocław.

- Kaduson H., Schaefer Ch., 2002: *Zabawa w psychoterapii*. Gdańsk.
- Karolak W., 1995: *Sztuka jako zabawa, zabawa jako sztuka*. Warszawa.
- King V., 1998: *Teatr nasz wewnętrzny*. Warszawa.
- Lauster P., 2000: *Odwaga bycia sobą*. Warszawa.
- Matwijów B., 1996: *Działania twórcze jako sposób zapobiegania niepowodzeniom wychowawczym*. W: *Psychopedagogiczne problemy edukacji dzieci i młodzieży*. Red. J. Włodek-Chronowska. Kraków.
- Ogień — Feuer — Fire. II Międzynarodowa Letnia Akademia InSEA*. Załącznik Wielkie 1995.
- Olinkiewicz E., Repsch E., red., 2001: *Warsztaty edukacji twórczej*. Wrocław.
- Otwarte Okno Historii. V Międzynarodowa Letnia Akademia InSEA*. Kazimierz 1998.
- Otwarte Okno Historii. VI Międzynarodowa Letnia Akademia InSEA*. Racibórz 1999.
- Otwarte Okno Historii. VII Międzynarodowa Letnia Akademia InSEA*. Przystok 2000.
- Projekt edukacyjny*, 2000, red. W. Karolak i M. Goetzendorf-Grabowska. Łódź.
- Read H., 1976: *Wychowanie przez sztukę*. Wrocław.
- Read H., 1994: *Sens sztuki*. Warszawa.